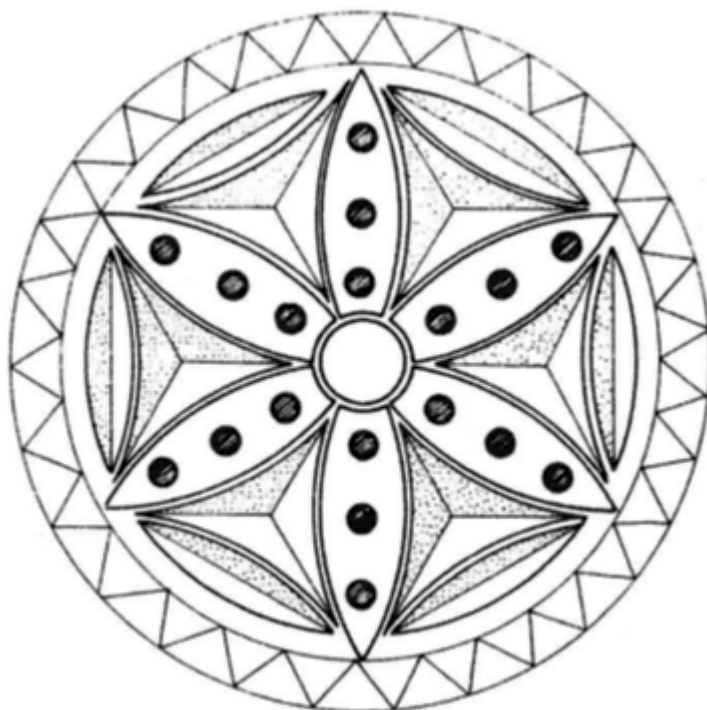

NYELV **VILÁG**

A BUDAPESTI GAZDASÁGI FŐISKOLA
IDEGEN NYELVI ÉS KOMMUNIKÁCIÓS INTÉZETÉNEK
SZAKMAI KIADVÁNYA

16

2015

Szerkesztőbizottság

Barthalos Judit, dr. Hegedüs Gyula, Hukné dr. Kiss Szilvia,
dr. Kéri András, Lehr Emma, Szendrői Ildikó, dr. Wiesenmayer Teodóra

Főszerkesztő

Dr. Kéri András

Technikai szerkesztő

Deák Gabriella

Szerkesztőség címe:

1054 Budapest, Alkotmány u. 9-11.

ISSN 1786-0636

Felelős kiadó: Dr. Zimányi Krisztina

Készült a BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar házi nyomdájában.

Formátum: A/4

Ívszám: A/5

Példányszám: 250

Munkaszám:

Az igazságügyi nyelvészet pragmatikai kérdései

DR. POLCZ KÁROLY
KKK

1. Bevezető

Az igazságügyi nyelvészet, vagy más terminussal törvényszéki nyelvészet (*forensic linguistics*), az alkalmazott nyelvészet speciális területe, amely a nyelvészet eszköztárát és tudástárát használja fel arra, hogy a jogi kontextusban felmerülő, nyelvhasználattal kapcsolatos kérdésekre választ adjon (McMenamin 2002: 41). Fontosabb területei: jogi szövegek vizsgálata (törvények, jogszabályok, egyéb jogi természetű dokumentumok sajátosságai), igazságügyi fonetika (a beszélő azonosítása fonetikai jellemzők alapján), szerzőségi vizsgálatok (adott írásmű szerzőjének azonosítása, plágium megállapítása), gyanúsítottak azonosítása egyéni nyelvhasználati jegyek alapján, nyelvi profilalkotás, nyelvi bizonyítékok (búcsúlevél, végrendelet, vallomás stb.) vagy súlyosabb esetben „nyelvi bűncselekmények”¹ (fenyegetés, felbujtás, zsarolás stb.) írott vagy hangzó szövegeinek elemzése. Az igazságügyi nyelvészet gyakorlatilag a nyelvészet összes területét alkalmazza: fonetika, fonológia, morfológia, szintaxis, szemantika, pragmatika, diskurzuselemzés és stilsztika.

Jelen tanulmány célja az igazságügyi nyelvészet pragmatikai vonatkozásainak bemutatása javarészt angol nyelvű szakirodalom és példák² alapján. E rövid bevezető után a 2. pontban tisztázom a szemantikai és pragmatikai jelentés közötti különbségeket az igazságügyi nyelvészet szempontjából. A 3. részben konkrét példákon keresztül a szándékolt és a szándékoltalan jelentés lehetséges interpretációit tárgyalom Grice (1975) együttműködési elve és a beszédaktus-elmélet tükrében. A 4. rész a nyelvi manipulálás azon pragmatikai eszközeivel foglalkozik, amelyeket a jogi szakma professzionális nyelvhasználói alkalmaznak a tanúk presszionálására, hiteltelenítésére, illetve arra, hogy a történeteket saját érdeküknek megfelelően tárják a bíróság elé.

2. A szemantikai és a pragmatikai jelentés a törvényszéki nyelvészetben

Morris (1938) különbséget tett a pragmatikai és a szemantikai jelentés között. A szemantikai jelentés a jel és annak vonatkozása közötti viszonyra utal, azaz a beszélőtől és a kontextustól független jelentés alapvetően kompozicionális természetű. Ez azt jelenti, hogy egy adott mondat jelentése megegyezik a nyelvi összetevőinek jelentésével (Frege 1980). Ezzel szemben a jel és a jelhasználó viszonyában létrejövő pragmatikai jelentés mindig következtetési folyamat eredménye, vagyis a hallgató a beszélő által szándékolt jelentést a szűkebb vagy tágabb kontextusból, illetve a beszédhelyzetből következteti ki.

A szemantikai és a pragmatikai jelentés közötti különbséget jól példázza a következő angol nyelvű megnyilatkozás, amelyet egy rendőrtiszt intézett az autóvezető felé: *Does the trunk open?* (Nyílik a csomagtartó?) (Solan és Tiersma 2005: 24). A szemantika szemszögéből vizsgálva a megnyilatkozás jelentése egyenlő a benne foglalt nyelvi elemek szótári jelentésével, tehát a beszélő arra kíváncsi, hogy ki lehet-e nyitni a csomagtartót, vagyis hogy a csomagtartó működik-e. A szituáció ismeretében viszont a hallgató arra is következtethet, hogy a beszélő megnyilvánulása a csomagtartó felnyitására vonatkozó utasítás. Ez utóbbi a pragmatikai jelentés. E különbségtétel

---

¹ Nyelvi bűncselekmény - *language crime*: Roger Shuy terminusa (1993: 1)

² Az angol nyelvű példák helyenként szó szerinti, magyartalan fordítását a nyelvi elemzések minél jobb érthetőségére való törekvés indokolja.

nemcsak a mindennapi kommunikációban, de jogi kontextusban is rendkívüli jelentőséggel bír, ahogy ezt a későbbiekben is látni fogjuk.

A pragmatikai jelentés tanulmányozásakor összpontosíthatunk a beszélő által szándékolt jelentésre (Yule 1996), illetve a hallgató által kikövetkeztetett jelentésre (Sperber és Wilson 1986). Az első megközelítés azt vizsgálja, hogy a nyelvhasználók hogyan hoznak létre olyan jelentéseket, amelyek túlmutatnak a nyelvi kódolt jelentésen, azaz a szavak szótári jelentésén, míg a másik irányzat azt helyezi előtérbe, hogy a hallgatók hogyan képesek kikövetkeztetni a nem kimondott, mögöttes tartalmakat.

Bár a szemantikai és a pragmatikai jelentés között nem vonható éles határ, a törvényszéki szemantika általában a törvények, az esküdteknek adott utasítások, rendőrségi figyelmeztetések és egyéb jogi szövegek érthetőségének vizsgálatára szorítkozik (McMenamin 2002: 73), míg a törvényszéki pragmatika azokat a többletjelentéseket vizsgálja a gyanúsítottak, vádlottak, bűnelkövetők és egyéb személyek kommunikációjában, amelyekkel akaratlanul is felfedhetik valós szándékukat. Egy másik érdekes területe az igazságügyi pragmatikai vizsgálatoknak az ügyvédek, ügyészek, rendőrök és egyéb hivatalos személyek professzionális nyelvhasználata, amelynek segítségével tudat alatt befolyásolhatják a laikus nyelvhasználókat, kedvező vagy kedvezőtlen színben tüntethetik fel a gyanúsítottakat, tanúkat vagy a vádlottakat.

3. A jelentés interpretációja

A szövegpragmatika az igazságügyi nyelvészek körében is érdeklődésre számot tartó területe annak vizsgálata, hogy „van-e elrejtőzött, kimondatlan tartalom a szövegben” (Nagy 1980: 18). Az igazságügyi nyelvészetben a mögöttes vagy rejtett jelentés két aspektusa, a szándékolt és a szándékolatlan jelentés kap fontos szerepet. Ahogy a fenti példából is láttuk, a rendőrtiszt valószínűleg nem arra volt kíváncsi, hogy a csomagtartó valóban működik-e, hanem inkább arra, hogy mi van benne. Tehát ebben az esetben a mögöttes jelentés szándékolt: a rendőr arra akarja rávenni a sofőrt, hogy nyissa fel a csomagtartót. Léteznek azonban olyan esetek is, amikor a nyelvhasználó kommunikációjában olyan rá nézve terhelő jelentéstartalmak bújnak meg, amelyeket nem állt szándékában a hallgató tudomására hozni. Ez utóbbi a szándékolatlan jelentés, amely rendkívüli jelentőséggel bír az igazságügyi nyelvész számára.

3.1 Grice együttműködési elvének alkalmazása az igazságügyi nyelvészetben

Grice (1975) szerint a zökkenőmentes társalgást az együttműködés elve vezérli, amely kimondja, hogy a beszédpartnerek úgy járuljanak hozzá a társalgáshoz, ahogy azt a beszédhelyzet megköveteli. Ennek érdekében a következő négy társalgási maximát szükséges betartani. 1. A mennyiség maximája: a beszédpartnerek megfelelő mértékben legyenek informatívak, de ne legyenek a kelleténél informatívabbak. 2. A minőség maximája: a beszédpartnerek tartózkodjanak a hamis kijelentésektől. 3. A relevancia maximája: a beszédpartnerek legyenek relevánsak, maradjanak a tárgynál. 4. A mód maximája: a beszédpartnerek kerüljék a kétértelműséget, törekedjenek a tömörségre. A maximák betartása segíti a nyelvhasználókat a helyes következtetések levonásában, a maximák megszegésével azonban bizonyos többletjelentések, ún. társalgási implikaturák keletkeznek (1975: 45–46). A Grice-féle maximák diskurzuszpragmatikai elemzésének az igazságügyi nyelvészetben azért van fontos szerepe, mert a nyelvész olyan szándékolt vagy szándékolatlan többletjelentéseket tárhat fel, amelyek rávilágíthatnak a nyelvhasználó valódi szándékára. Ennek illusztrálására a következőkben megvizsgálunk néhány példát az igazságügyi nyelvészet gyakorlatából.

Elsőként térjünk vissza a 2. pontban említett rendőrtiszt esetére, aki ki akarta nyitni a sofőrrel a csomagtartót, de ravasz módon csupán arról érdeklődött, hogy ki lehet-e nyitni azt. Az adott beszédhelyzetben a rendőrtisztnek semmi oka nem volt a csomagtartó működése felől érdeklődni, tehát a megnyilatkozása nem tekinthető relevánsnak, így megsértette a relevancia maximáját. A sofőr azonban az együttműködés elvének követésével a rendőr megnyilatkozását relevánsnak vélte, és az eldöntendő kérdést a csomagtartó felnyitására vonatkozó utasításként értelmezte. A megnyilatkozás értelmezésének kérdése azért is fontos, mert a jogszerűtlenül beszerzett bizonyíték nem használható fel a bíróságon. A védelem érvelhet úgy is, hogy a vádlott parancsként értelmezte a megnyilatkozást, vagyis nem saját akaratából cselekedett, ezért az így szerzett bizonyíték felhasználhatósága a bíróságon kérdésessé válik. Ebben az esetben a legfelsőbb bíróság úgy döntött, hogy a sofőr saját akaratából cselekedett, így a csomagtartóban talált bizonyítékokat elfogadhatónak találták. A rendőrtiszt – bár olyan nyelvi szerkezetet használt, amely inkább az információkérésre jellemző, semmint az utasításra – az adott kontextusban mégis létrehozta az utasítás jelentését, amivel sikeresen lépre csalta a gyanúsítottat. Alapos nyelvészeti-pragmatikai elemzés, az utasítás és az információkérés közötti különbség tisztázása talán segíthetett volna a vádlotton (l. Solan és Tiersma 2005).

A fenti eset pragmatikai elemzése arra világít rá, hogy a rendőrtiszt megnyilatkozásának többletjelentése feltehetően szándékolt volt. A szándékolatlan jelentés feltárása még ennél is nagyobb kihívást jelent az igazságügyi nyelvész számára. Jogi kontextusban a felek nem feltétlenül akarnak együttműködni, érdekeik ütköznek, szándékosan túloznak, ironizálnak stb. A legnagyobb problémát a hamis állítások, tanúvallomások jelentik. Az a nyelvhasználó, aki valótlanosságot állít, akaratlanul, vagyis szándékolatlanul olyan jelentéseket hozhat létre, amelyek felfedik a valós szándékát.

A kommunikáció tele van olyan megfogalmazásokkal, amelyek egy kívülálló számára nem egyértelműek, a beszédpartnerek viszont mégis gond nélkül megértik egymást, mert birtokában vannak bizonyos háttérismereteknek. Coulthard és Johnson (2007: 128–129) arra hívja fel a figyelmet, hogy azért nem lehet természetesen hangzó színpadi szöveget írni, mert a közlés valódi címzettjei nem a műben szereplő karakterek, hanem a közönség, akiknek olyan háttér-információkra is szükségük van, amelyek a karakterek közötti dialógusban a közös háttérismeret miatt redundánsak. Az állandó redundancia miatt azonban a szöveg mesterkéltségre lesz. A Grice-féle együttműködési elv tükrében vizsgálódva azt mondhatjuk, hogy a színpadi karakterek szükségtelen információkat közölnek, vagyis túlságosan is explicitek, így megsértik a mennyiség maximáját.

Igazságügyi kontextusban is hasonló a helyzet, hiszen a vádlottnak, illetve az ügyvédjének egy olyan harmadik felet, a bírót vagy az esküdtszékot kell meggyőzniük az igazságról, akik egy színpadi mű vagy film közönségéhez hasonló szerepet töltenek be. Mint kívülállóknak meg kell érteniük és véleményt kell alkotniuk az elhangzottakról. Az a fél, aki például bizonyítékot hamisít, arra törekszik, hogy az általa létrehozott szöveg egyértelmű legyen az esküdtszék vagy a bíró számára. A hibát akkor követi el, amikor megpróbálja elkerülni a természetes kommunikációra jellemző kétértelműséget. Jól példázza ezt a következő részlet egy hamisított telefonbeszélgetésből.

1. példa

[...]

B: Meglepi, hogy felhívtam, ahelyett hogy személyesen látogattam volna meg, ahogy kérte a telefonon hagyott üzenetében tegnap?

A: Nem, nem vagyok meglepve [...].

B: Egy rémálom az életem maga miatt, de nem fogok alkalmat adni arra, hogy valamiért ismét gyanúba keverjen vagy összeverjen, ahogy két kollégájával tette, mikor a Newston börtöntől mérföldekre magamra hagyott. Csak közlöm magával, mint bizonyára maga is tudja, panasszal éltem maga és a két nyomozótársa ellen.

(Coulthard és Johnson 2007: 129, ford.: PK)

Könnyen belátható, hogy a fenti beszélgetés aláhúzott részei nem jellemzőek a természetes társalgásra, hiszen ezekkel B beszélő folyamatosan megsérti a mennyiség és a relevancia maximáját. Több ízben is olyan információkat ad A tudtára, amelyek nyilvánvalóan ismertek A számára, így ezek nem relevánsak. A bizonyíték hamisítója explicitté teszi a redundáns információkat, ezzel akaratlanul is leleplezi magát. A szándékolatlan jelentés az együttműködési elv és a társalgási maximák megsértésében érhető tetten (Coulthard és Johnson 2007: 129–130).

A Grice-féle maximákat gyakran hívják segítségül a termékeken lévő figyelmeztetések értelmezhetőségének megállapításában. Tiersma szerint (2002) gyakran előfordul, hogy a gyártó a reklámban vagy a nagybetűs termékleírásban valami pozitívumot állít a termékről, amit aztán cáfol a termékén található apró betűs figyelmeztetés. Ez történt a *Super Armorplate* (*Szuper páncéllemezt*) fantáziánév alatt forgalmazott szemüveglencsék esetében. A nagybetűs név azt sugallja, hogy a lencse törhetetlen, míg az apró betűs rész arra figyelmeztet, hogy a „lencse ellenáll az ütésnek, de nem törhetetlen”. A gyártót az apró betűs figyelmeztetés miatt perelték be, amellyel megszegte a relevancia elvét. Tiersma szerint, ha a fogyasztó két ellentétes üzenettel szembesül, akkor mindkettőt relevánsnak tekintheti. A terméken található egyik feliratról arra lehet következtetni, hogy a lencsék valóban törhetetlenek. A gyártó el is vesztette a pert (2002: 58). Tiersma (2002) egy hasonló problémára hívja fel a figyelmet a cigarettásdobozon található figyelmeztetésekkel kapcsolatban: *Cigarette smoke contains carbon dioxide* (*A cigarettafüst széndioxidot tartalmaz*). Számos per indult a dohánygyárak ellen arra való hivatkozással, hogy a figyelmeztetés nem kielégítő. Tiersma (2002) úgy érvelt, hogy a szöveg megszegi a mennyiség maximáját, azaz nem közöl elegendő mennyiségű explicit információt a termék veszélyességéről. A veszély megértéséhez ugyanis egy viszonylag bonyolult következtetési folyamatra van szükség, amire nem biztos, hogy minden felhasználó képes. A hasonló perek és a törvényi szabályozás hatására a dohánytermékeken található figyelmeztetéseket mára már egyértelművé tették a gyártók, tiszteletben tartva a mennyiség és a relevancia maximáját: pl. *Smoking kills!* (*A dohányzás öl!*)

John Olsson (2008) részletesen foglalkozik azzal, hogy a telefonkezelő milyen nyelvi jelekből következtethet a beérkező vész hívás valóságtartalmára. Valódi vész helyzet esetén a telefonáló teljes mértékben együttműködik a telefonkezelővel. Ez azt jelenti, hogy a kérdésekre azonnali pontos, releváns válaszokat ad, közli, hogy mi és hol történt, valamint meghatározza a saját kapcsolatát vagy viszonyát a történetekhez. A hívó fél együttműködési készségét az is jelzi, hogy a beszéd lépések között átfedések vannak, vagyis a hívó fél nem vár arra, hogy a telefonkezelő befejezze a kérdést, jellemző, hogy a szavába vágva válaszolja meg azt. Ezzel szemben a nem valós vész helyzet nyelvezetére jellemző a pontatlan információközlés, a beszéd lépések közötti viszonylag hosszabb szünetek, hezitálások, a telefonáló nem közli a saját viszonyát a történetekhez, a megnyilatkozások intonációja emelkedő, ami az angol nyelvben általában a beszélő bizonytalanságára enged következtetni. Vizsgáljuk meg a következő két dialógust.

2. példa

A: Tűzoltóság.

B: Ah, mh, ég a sufnink a kert végében.

A: Értem. Kérem a címet!

B: 172 Smith Street Mt Pleasant.

3. példa

A: Jó napot, tűzoltóság, miben segíthetek?

B: [*nem szól*]

A: Jó napot!

B: Jó napot! Tűz van a Bennets Bowling

- A: 172 Smith Street Mt Pleasant? Green-ben.
 B: Igen. B: Hol?
 A: Rendben. Mi a telefonszáma? A: A Bennets Bowling Green-ben.
 B: 555.... B: Bennets Bowling Green?
 A: Igen, 555.... Rendben, azonnal indulunk. A: Igen.
 B: Uhm. Értem. A Bennets-ben hol?
 A: A telken.
 B: Az utcán van?
 A: Nem, a Bowling Green-ben. [...]
 B: Mi ég a Bowling Greenben.?
 A: Igen. Hát. Az a fedett rész vagy mi.

(Olsson 2008: 136–138, ford.: PK)

A telefonáló az 1. dialógusban némi hezitálás után pontosan meghatározza a történetekhez való viszonyát: *...ég a sufniink a kert végében*. Másképpen fogalmazva arra utal, hogy ő a tulajdonosa annak az objektumnak, amely lánggra kapott. A 2. dialógusban a telefonkezelő rögtön egy üres beszédlépéssel szembesül, vagyis a telefonáló nem reagál azonnal az üdvözlésre és a kérdésre. A csend gyanúra ad okot, egyrésztől azért, mert jelzi, hogy a segélykérés nem sürgős a telefonálónak, másrésztől pedig bizonytalanságot sugall. Az 1. dialógusban a telefonáló üdvözlés nélkül rátér a hívás okára, míg a 2. dialógusban három üdvözlés is elhangzik, mire megtudjuk a hívás okát. Hasonlítsuk össze a következő két megnyilatkozást! *Ég a sufniink...! – Tűz van...!* Az 1. dialógusban az *ég* szó konkrétan utal a vészhelyzetre, mint a *tűz van* kifejezés, amely csupán a tűz léteire utal. Ez utóbbi megint csak a bejelentett helyzet sürgősségét és veszélyes voltát kérdőjelezi meg. Az 1. dialógust gyors, pontos információadás jellemzi, míg a 2. dialógusban a tényközlés feltűnően pontatlan és lassú, a telefonkezelőnek több kérdést is fel kell tennie, hogy kiderítse a történeteket.

Összegezve a fentieket, úgy tűnik, hogy az első telefonáló együttműködési készsége viszonylag magas, a 2. telefonálóé pedig viszonylag alacsony. Ha a bemutatott nyelvi jellemzők közül csak 1-2 van jelen, az természetesen még nem utal egyértelműen sem a hívás tartalmának valóságára, sem pedig arra, hogy a telefonáló rosszhiszemű. Több jellemző együttes előfordulásából azonban a telefonkezelő következtetéseket vonhat le a hívás igazságtartalmára vonatkozólag. Ez főleg akkor fontos, ha azonos időben több vészhívás is érkezik, és a telefonkezelőnek el kell döntenie, hogy melyik vészhelyzet élvezzen elsőbbséget (Olsson 2008: 129–141).

3.2 A beszédaktus-elmélet alkalmazása az igazságügyi nyelvészetben

Az elsősorban Austin (1962) és Searle (1969, 1975) nevéhez fűződő beszédaktus-elmélet alap gondolata az, hogy amikor a nyelvhasználó különböző beszédaktusokat hoz létre, akkor tulajdonképpen cselekszik is. Ha kérünk, utasítunk, ígérünk stb. akár szóban, akár írásban, bizonyos feltételek teljesülése esetén megvalósul a kérés, az utasítás vagy az ígélet stb. cselekedete. Ebben a megvilágításban tehát „a beszédaktus nyelvi cselekedeteink legkisebb önálló funkcióval bíró egysége” (Szili 2004: 65).

Bűncselekményeket – mint például fenyegetés, zsarolás, rágalmasz stb. – is el lehet követni pusztán nyelvi eszközökkel, mégpedig a megfelelő beszédaktus sikeres létrehozásával (Shuy 1993; Coulthard és Johnson 2007). Ezeket Shuy (1993: 1) „nyelvi bűncselekmények”-nek nevezi. A törvény pontosan meghatározza, hogy milyen feltételeknek kell teljesülniük, hogy a verbális bűncselekmény, vétség vagy szabálysértés megvalósuljon. A rágalmaszást például a törvény

következésképpen definiálja: becsület csorbítására alkalmas tényközlés (tényállítás, híresztelés vagy tényre utaló kifejezés használata) (Btk. 179. §, hivatkozik rá Dobos 2008: 103).

A beszédaktus-elmélet szerint egy beszédaktus valójában három aktusból, nevezetesen a lokúciós, az illokúciós és a perlokúciós aktusokból áll. A lokúciós aktus a használatától független jelentésre, az illokúciós aktus a beszélői szándékra, míg a perlokúciós aktus arra a hatásra utal, amelyet a megnyilatkozás a hallgatóra gyakorol. Az elméletet Solan és Tiersma (2005) alapján egy gyakorlati példával, mégpedig a fenyegetés beszédaktusával illusztráljuk. Ronald Reagan, az USA egykori elnöke a következő fenyegető levelet kapta egy Hoffman nevű férfitől: *Ronnie, listen, chump! Resign or you'll get your brains blown out! (Ronnie, figyelj csak, te tuskó! Mondj le, vagy ki lesz loccsantva az agyad!)* (Solan és Tiersma példája 2005: 200, ford.: PK). A megnyilatkozás lokúciós jelentése csupán annyi, hogy a levélíró közöl egy jövőbeli eseményt. Az illokúciós jelentés a lokúció alapján a közlő szándékára vonatkozó következtetési folyamat eredményeképpen jön létre, mely szerint a beszélői szándék fenyegetésként is értelmezhető. A perlokúciós aktus, vagyis a hallgatóra gyakorolt hatás egyik lehetséges eredménye az is lehet, hogy az elnök lemond. Igazságügyi kontextusban a beszédaktus illokúciós erejének, vagyis a beszélői szándéknak van jelentősége. Döntő fontosságú ugyanis, hogy az egyes szereplők, a sértett, az esküdtszék vagy a bíró hogyan értelmezi a beszélői szándékot. Vajon a levél szerzője valóban meg akarta fenyegetni az USA elnökét, vagy értelmezhető-e a megnyilatkozás pusztán figyelmeztetésként is? Az angol passzív szerkezet nem nevezi meg a cselekvőt. A levél szerzője nem azt írja, hogy „én megteszem X-et...”, hanem csak annyit állít, hogy „X fog történni”. Ebből arra is lehet következtetni, hogy valaki más készül elkövetni a bűncselekményt. Hogyan lehet különbséget tenni a fenyegetés és a figyelmeztetés beszédaktusa között? Shuy (1993: 98) ezt a következőképpen látja. A fenyegetés akkor valósul meg, ha az aktus a közlő érdekét/hasznát szolgálja, amiből a hallgatónak származik kára, valamint az események alakulását/kimenetelét a közlő kontrollálja. Ezzel szemben a figyelmeztetés a hallgató érdekét/hasznát szolgálja, továbbá az események alakulását/kimenetelét is ő kontrollálja. Ha ehhez hozzáfűzzük Fraser (1998) gondolatát, mely szerint a fenyegetés magában foglalja a megfélemlítést is, akkor érthető, hogy ebben az esetben az esküdtszék úgy döntött, hogy a megnyilatkozás szándékolt jelentése fenyegetésként értelmezendő. A vádlottat az USA elnökének fenyegetéséért négy év börtönbüntetésre ítélték (Solan és Tiersma 2005).

A beszédaktusok elemzése során is fontos szempont az esetleges rejtett tartalmak, szándékolatlan jelentések feltárása. Vegyük például az emberrablás esetét. Az emberrablás célja általában a váltságdíj megszerzése. A váltságdíjat követelő levélben több beszédaktus is előfordulhat. Fenyegetés: *Ha A nem teszi meg X-et, Y fog történni B-vel.* Ígéret: *Ha A megteszi X-et, akkor Y életben marad.* Hasonló esetekben hasznos, ha a nyomozóknak van valamilyen elképzelésük arra nézve, hogy az áldozat valóban életben van-e, valamint hogy az elkövetőknek valóban szándékukban áll szabadon engedni a túszt. A beszédaktusok szintaktikai szerkezetének pragmatikai elemzése ezekre a rejtett tartalmakra és szándékokra világíthat rá. Olsson szerint az a „váltságdíj-követelés, amely nem tartalmaz egyértelmű ok-okozatra utaló tagmondatot, az áldozat szempontjából tragikus végkifejletre utalhat” (2008: 142). Hasonlítsuk össze a következő megnyilatkozásokat. (1) *Ha vissza akarják kapni a gyermeküket, tegyék meg X-et!* (2) *Visszkapják a gyerekeiket, ha megteszik X-et.* (3) *Tegyék meg X-et, és visszkapják a gyermeküket!* (Olsson példái 2008: 142, ford.: PK)

Olsson (2008: 142) értelmezésében az első megnyilatkozás olyan feltételes módot tartalmaz, amely nem egyértelmű, vagyis a lehetséges végkifejletet vagy eredményt egy hipotetikus világba helyezi. A második két mondat egyértelmű ok-okozati viszonyra utal, tehát ezekben az esetekben nagyobb esély van arra, hogy az áldozat valóban életben van még, és az elkövetőknek valóban szándékukban áll szabadon engedni őt, amennyiben teljesítik a követeléseiket.

Egy másik érdekes példa Lawrence Gerenstein esete, aki egy bérgyilkost próbált rávenni arra, hogy ölje meg a feleségét. Bár a bűncselekményre felbujtó direkt kérdés nem hangzott el, a vádlott felbujtó szándéka a számításba vehető fegyverek felsorolásával vált egyértelművé (Solán és Tiersma 2005). Ez az eset is jól példázza azt, hogy a szándékolatlan jelentés hogyan leplezheti le az elkövetőt.

Az igazságügyi nyelvésznek bizonyos esetekben arra is fel kell hívnia a figyelmet, hogy a különböző kommunikációs aktusok jelentése kultúránként eltérő lehet. Shuy (1993) egy japán mérnök ügyéről számol be, aki a vád szerint beleegyezett abba, hogy üzleti titkokat vegyen beépített FBI ügynököktől. Az ügynökökkel folytatott társalgásban a mérnök szájából többször elhangzott az *uh-huh* diskurzusjelölő, amelyet az angolszász kultúrában általában beleegyezésként értelmeznek. Shuy azonban úgy érvelt, hogy a japán kultúrában ez a marker csupán azt jelzi, hogy a hallgató figyel és érti a beszélő mondanivalóját, de nem feltétlenül jelenti a beszélő beleegyezését.

A bennszülött ausztrálokra jellemző, hogy kerülik a nyelvi konfrontációt és magasra értékelik a nyelvi indirektséget. Akkor is használják az egyetértés vagy a beleegyezés nyelvi eszközeit, ha nem értik a kérdést. Ez természetesen még nem feltétlenül azonos a beszélői szándékkal, vagyis nem jelenti azt, hogy a beleegyezés vagy a beismerés aktusa valóban létrejött. Kommunikációjukban a csendnek és a hezitálásnak is fontos szerepe van, amelyet a nyugati kultúrák beismerésként vagy beleegyezésként értelmeznek. A bennszülött nyelvkultúrában a kérdés utáni hallgatás azt jelenti, hogy a válaszadó megfelelő módon mérlegeli a kérdést, mielőtt válaszolna rá. Az angolszász kultúrában azonban egy angolul beszélő bíróság előtt ez a válaszadó őszinteségét kérdőjelezi meg (Eades 1994: 243–244).

4. A manipulálás pragmatikai eszközei

Jogi kontextusban az ügyészek, az ügyvédek, illetve a jogi élet egyéb szereplői által feltett kérdések az információszerzésen túl azt a célt is szolgálják, hogy valamelyik fél bűnösségét feltárják, hiteltelenítsenek bizonyos nemkívánatos tanúkat és tanúvallomásokot, illetve hogy megerősítsék a történeteknek azt a verzióját, amely a kérdező érdekét szolgálja (Gibbons 2003: 95; Holt és Johnson 2010: 25). Vajon milyen nyelvi eszközöket használnak a jogi szakma professzionális nyelvhasználói az említett célok elérésére? A választ a szintaxis és a pragmatika metszéspontjában kell keresnünk. A jól megválasztott szintaktikai szerkezetek pragmatikai hatást gyakorolnak a hallgatókra, vagyis olyan következtetési folyamatokat indítanak el az esküdtekben vagy az egyéb döntéshozókban, amelyek a kérdező fél érdekét szolgálják. A következő esetet Brennan (1994) nyomán elemezzük. Az alábbi szituációban a védelem célja a tanú hiteltelenítése volt. Az ügyvéd a következő kérdéssel azt a hitet kívánja kelteni az esküdtekben, hogy a tanú ittas állapotban volt, ezért nem megbízható.

4. példa

Would it be incorrect to suggest that it was not so much a tripping but because of the state of inebriation of yourself, that you fell over? (Téves lenne azt állítani, hogy nem is annyira a megbotlás miatt, hanem az ittas állapota miatt esett el?)

(Brennan példája 1994: 216, ford.: PK).

Brennan szerint (1994: 212–216) a fenti példában számos olyan nyelvi eszköz található, amelyek jellemzőek a bírósági tárgyalás során feltett keresztkérdésekre. Az ügyvéd célja azt a hitet kelteni az esküdtekben, hogy a tanú nem megbízható. A tanú hiteltelenítésére irányuló agresszív kérdések azonban kiválthatják az esküdtek ellenszenvét is a kérdező személye iránt. Ezt elkerülendő, a

jogász személytelen szerkezetet használ, ezzel megpróbálja a saját személyét függetleníteni az elhangzottaktól. A személytelen szerkezet lehetővé teszi az *I* (én) személyes névmás kihagyását, így nem kerül említésre, hogy ki végzi a cselekvést (*Would it be incorrect to suggest...? [Téves lenne azt állítani...?] – I suggest that... [Azt állítom, hogy...]*). A feltételes mód a cselekvést egy hipotetikus világba helyezi, így a kérdező még jobban elhatárolódik az állítástól. Ezekkel a nyelvi eszközökkel látszólag csökken a kérdés agresszív jellege. A következő feladat az, hogy a kérdésre minél nehezebb legyen tagadó választ adni. Ezt úgy oldja meg, hogy duplán negatív polaritású kérdést tesz fel. Bár a kérdés első része formailag nem tagadó, jelentésében mégis negatív polaritásúnak tekinthető (*Would it be incorrect...? – Téves lenne...?*). A negatív polaritás megnehezíti a nemleges választ, ugyanis a kérdés tagadása az igenlő *yes* szóval lenne megvalósítható, az *igen* azonban kevésbé jellemző a tagadásra. A negatív polaritású kérdésben szerepel egy beágyazott tagadás is (*not so much... – nem annyira...*), ami még jobban megnehezíti a nemleges választ. A választott szintaktikai szerkezet a tagadás-korrekciónak épül (*it was not so much a tripping, but... that you fell over – nem is annyira a megbotlás miatt, hanem... esett el.*) (Winter 1994). Ennek az a célja, hogy tagadja a vád állítását, mely szerint a tanú megbotlott, és hogy megerősítse a védelem verzióját, mely szerint a tanú elesett, mert ittas volt. A nominális és a verbális szerkezet is (*a tripping [megbotlás] – you fell over [ön elesett]*) hatásos kontrasztot alkot. Az előbbi a határozatlan névmás használatával kevésbé konkrét állítás (*a tripping – egy elesés*), az utóbbi azonban a személyes névmás használatával konkrét váddá válik (*you fell over – ön elesett*). A nominális és a verbális szerkezet közé ékelődik az a lényegében állításnak tekinthető verzió (*state of inebriation of yourself – ittas állapot*), amelyről a jogász meg szeretné győzni az esküdteket. A jogász stratégiája tehát a következőképpen foglalható össze. 1. A kérdés megfogalmazásának módja megnehezíti a nem preferált nemleges választ. 2. A kevésbé preferált verzióra utaló nyelvi elemeket háttérbe szorítja, határozatlanná teszi, míg a preferált verzióra utaló nyelvi elemeket előtérbe helyezi és konkretizálja. 3. A kérdésben benne van a preferált verziót alátámasztó állítás. A kérdés arra a következtetésre sarkallhatja az esküdteket, hogy a tanú nem megbotlott, hanem elesett, mert ittas állapotban volt. Az ittas tanú pedig kevésbé hiteles (Brennan 1994: 216).

A fentiekén kívül számos egyéb nyelvi eszköz használható a hallgatóság manipulálására. Az *and* (és) és a *so* (szóval) kezdetű kérdések például arra adnak lehetőséget, hogy a kérdező a kérdezett fél minimális közlése mellett a saját érdekeinek megfelelően rekonstruálja a történeteket (Holt és Johnson 2010: 27).

5. példa

A: And how many drinks did you have in the Indian restaurant? (És hány italt fogyasztott az indiai étteremben?)

B: One. (Egyet.)

A: So, are you saying that all evening you had four pints? (Szóval azt állítja, hogy egész este 4 pinttel ivott?)

B: Mm. (Hm.)

(Holt és Johnson példája 2010: 27, ford.: PK)

A fenti rövid részletből is könnyen megállapítható, hogy ez a kérdezési technika nemcsak azt teszi lehetővé, hogy paradox módon a kérdezett helyett a kérdező fél mondja el a történeteket, hanem azt is, hogy eközben bizonyos részeket kihagyjon, más részeket pedig hangsúlyossá tegyen. Az átfogalmazás során a kérdező fél olyan, például erőszakra vagy agresszióra utaló szavakat csempészhethet a diskurzusba, amelyek negatív színben tüntetik fel a tanút (Heydon 2005: 141). Az átfogalmazás során gyakran előfordulnak az *Are you saying that...? (Azt állítja, hogy...?)* vagy a *What you mean is that...? (Éz alatt az érti, hogy...?)* kifejezések. Ez megerősíti a kérdező által konstruált narratíva valóságtartalmát, mert azt a látszatot kelti, mintha a kérdező pontosan idézné a kérdezettet, pedig gyakran csak arról van szó, hogy a kérdező a kérdezett „szájába adja” a

szavakat. Hasonló szerepe van a függő beszédnek is, amely szintén azt jelzi, hogy a kérdező a kérdezett fél szavait használja, tehát ezzel fokozza az elmondottak hitelességét. A *so* és az *and* elemekkel bevezetett megnyilatkozások a keresztkérdések végén az összefoglalás szerepét is betölthetik, megismélik a tanúvallomás bizonyos elemeit, illetve különböző, nem feltétlenül összetartozó részeket állítanak egymás mellé (Holt és Johnson 2010), így ismét csak a kérdező fél által preferált verziót hangsúlyozzák. Az esküdszék ilyen esetben valójában nem a tanú, hanem a kérdező ügyvéd vagy ügyész által konstruált verzióval szembesül. Ezek a technikák persze nemcsak arra alkalmasak, hogy a tanút negatív fényben tüntessék fel, hanem az ellenkezőjére is, amennyiben a jogásznak ez a célja.

A keresztkérdések során számos eldöntendő kérdés hangozhat el. A tanú vagy a vádlott számára ez igen káros lehet, ugyanis a lehetséges válaszokat látszólag csak az *igenre* és a *nemre* korlátozza, vagyis nem teszi lehetővé a kérdezett számára, hogy az álláspontját szabadon kifejtse. Az igenlő válasz a kérdező verzióját erősíti, a gyakori tagadó válasz pedig olyan hatást kelthet, mintha a tanú állandóan kijavítaná az ügyészt vagy az ügyvédet, vagy pedig mentegetőzne. Ez nyilvánvalóan negatívan hathat a kérdezettre a tárgyalás során. A kommunikációs csapda úgy kerülhető el, hogy a kérdezett igenlő vagy nemleges válaszok helyett alternatív verziókat ajánl fel. A következő dialógusrészletben az alperes ügyvédje a felperest kérdezi. Az alperest nemi erőszakkal vádolják. Az ügyvéd azt igyekszik bebizonyítani, hogy a felperes beleegyezését adta (erről bővebben Drew 1992: 479–510).

6. példa

A: Well, you knew at that time that the defendant was interested in you, didn't you? (Szóval, akkor ön tudta, hogy a védencem érdeklődik ön iránt, nem igaz?)

B: He asked me how I had been. (Meggérdezte, hogy vagyok.)

(Drew példája 1992: 479, ford.: PK)

Az alperes ügyvédjének kérdése az érintett felek között esetlegesen kialakulóban lévő intim viszonyra vonatkozik. A nemleges válasz a tények ismeretében nem teljesen állja meg a helyét, így akár a valótlan állítás látszatát is keltheti. A tagadó válasz korrekcióval kombinálva (*Nem..., hanem...*) is veszélyes, mert ahogy az előbbieken is szó volt róla, az egymás utáni tagadó válaszok kumulatív hatása negatív fényt vethet a válaszolóra. A másik választás, hogy a felperes igenlő választ ad, de akkor ebből a nemi kapcsolat konszenzusos voltára lehet következtetni. Mindegyik lehetőség kedvezőtlen a felperes számára. Az egyetlen kedvező kommunikációs megoldás az lehet, ha a válaszoló alternatívát állít fel, nevezetesen az abszolút egyetértés vagy tagadás helyett elmondja, hogy csupán „azt kérdezte, hogy vagyok”. Ez a megfogalmazás kevésbé intim kapcsolatra utal, mint az, amire az ügyvéd kérdése következtetni enged. A kérdezett tehát megpróbálja az ellentétes fél által éppen konstruált verziót a saját érdekei szerint módosítani. Ez nem feltétlenül zárja ki az ügyvéd verzióját, de arra mindenképpen jó, hogy az ügyvéd által implikált, vagyis rejtett jelentéseket semlegesítse (Drew 1992: 490).

5. Konklúzió

Az igazságügyi nyelvész többek között nyelvi szakértőként segítheti a nyomozás folyamatát, vagy szakértő-tanúként vehet részt a bírósági tárgyaláson. Munkája szakszerű ellátása érdekében szilárd pragmatikai és diskurzuspragmatikai ismeretekre is szüksége van, hogy a kérdéses személyek nyelvhasználatáról, a nyelvi bizonyítékokról megbízható szakértői véleményt alkothasson. Speciális képzettsége és tudása lehetővé teszi számára, hogy a nyelvi bizonyítékokból olyan jelentéstartalmakra hívja fel a figyelmet, amelyek nem hozzáférhetőek a jogi eljárás nyelvészetileg képzetlen szereplői számára (Shuy 1993: xviii). A nyelvészeti pragmatikai elemzés például segíthet

a bíró vagy az esküdtszék számára megállapítani, hogy egy adott beszédaktus valóban létrejött-e vagy sem. Az igazságügyi nyelvész természetesen csak véleményez, a végső döntés a jogászok vagy az esküdtszék kezében van.

Míg a brit egyetemeken már évek óta indítanak igazságügyi nyelvész mesterképzéseket, Magyarországon ilyen jellegű képzés vagy vizsga nincsen. Magyarországon a Nemzetbiztonsági Hivatal Szakértői Intézete adhat ki kriminalisztikai-nyelvészeti szakvéleményt (Nagy 2011a: 142). Eseti jelleggel a megfelelő magyar nyelv és irodalom, általános vagy alkalmazott nyelvészeti végzettséggel rendelkező természetes személy is kirendelhető (Nagy 2011b). A jelen tanulmány azonban arra világít rá, hogy az igazságügyi nyelvészet a nyelvtudományok igen speciális területe, éppen ezért szükség lenne a specializált egyetemi szintű képzésre és vizsgákra. Ez tenné lehetővé az igazságügyi nyelvészet mint szakma létrejöttét Magyarországon is, és megteremtené annak lehetőségét, hogy az igazságügyi szakértői területek között az igazságügyi nyelvészet is helyet kapjon.

Felhasznált irodalom

- Austin, J. L. (1962): *How to do Things with Words*. Oxford: Clarendon.
- Brennan, M. (1994) Cross-examining children in criminal courts: child welfare under attack. In: Gibbons, J. (ed.) *Language and the Law*. London, Longman. 199–216.
- Drew, P. (1992): Contested evidence in courtroom cross-examination: the case of a trial for rape. In: Drew, P., Heritage J. C. (eds.) *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Cambridge, Cambridge University Press. 470–520.
- Coulthard, M., Johnson, A. (2007): *An Introduction to Forensic Linguistics. Language in Evidence*. New York, Routledge.
- Dobos, Cs. (2008): Rágalmazás és becsületsértés – a verbális agresszió mint bűncselekmény. In: Zimányi, Á. (ed.) *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*. Tom. XXXV. Eger, Eszterházy Károly Főiskola. 101–113.
- Eades, D. (1994): A Case of Communicative Clash: Aboriginal English and the Legal System. In: Gibbons, J. (ed.) *Language and the Law*. Harlow, Longman. 234–264.
- Fraser, B. (1998): Threatening Revisited. *Forensic Linguistics*. Vol. 5. No. 2. 159–173.
- Frege, G. (1980): Jelentés és jelölet. In: *Logika, szemantika, matematika*. Budapest, Gondolat. 156–190.
- Gibbons, J. (2003): *Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System*. Oxford, Blackwell.
- Grice, H. P. (1975): Logic and Conversation. In: Cole, P., Morgan, J., L. (eds.) *Syntax and Semantics. Speech Acts*. Vol. 3. New York, Academic Press. 41–58.
- Heydon, G. (2005): *The Language of Police Interviewing: A Critical Analysis*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Holt, E., Johnson, A. (2010): Socio-pragmatic Aspects of Legal Talk: Police Interviews and Trial Discourse. In: Coulthard, M., Johnson A. *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. New York, Routledge. 21–36.
- McMenamin, G. R. (2002): *Forensic Linguistics. Advances in Forensic Stylistics*. London/New York. Washington. D. C., CRC Press.
- Morris, C. W. (1938): *Foundations of the Unity of Science. Towards an International Encyclopedia of Unified Science*. Vol. 1. Chicago, University of Chicago Press.
- Nagy, L. P. (2011a): Igazságügyi nyelvészet. In: Balázs, G. (ed.) *Nyelvészetről mindenkinek*. Budapest, Gondolat. 140–144.

- Nagy, L. P. (2011b): A nyelvész szakértő és a nyelvész szakértői vélemény. In: *E-nyelv.hu Magazin*. <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/09/01/a-nyelvezs-szakerto-es-a-nyelvezs-szakerto-i-velemeney/> Letöltve: 2014. 07. 21.
- Nagy, F. (1980): *Kriminálisztikai szövegnyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Olsson, J. (2008): *Forensic Linguistics*. London/New York, Continuum.
- Searle, J. R. (1969): *Speech Acts: An essay in the Philosophy of Language*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1975): Indirect Speech Acts. In: Cole, P., Morgan, J. L. (eds.) *Syntax and Semantics. Speech Acts. Vol. 3*. New York, Academic Press. 59–82.
- Shuy, R. W. (1993): *Language Crimes: The Use and Abuse of Language. Evidence in the Courtroom*. Oxford, Blackwell.
- Solan, L. M., Tiersma, P. M. (2005): *Speaking of Crime: The Language of Criminal Justice*. Chicago, University of Chicago Press.
- Sperber, D., Wilson, D. (1986): *Relevance. Communication and Cognition*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Szili, K. (2004): *Tetté vált szavak: A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest, Tinta.
- Tiersma, P. (2002): The Language and Law of Product Warnings. In: Cotterill, J. (ed.) *Language in the Legal Process*. London, Palgrave. 54–71.
- Winter, E. (1994): Clause relations as information structure: two basic structures in English. In: Coulthard, M. (ed.) *Advances in Written Text Analysis*. London, Routledge. 46–68.
- Yule, G. (1996): *Pragmatics*. Oxford, Oxford University Press.

